

H. 29 ZİLHİCCE 1341 (12 AĞUSTOS 1923) TARİHLİ HARİTAYA GÖRE ÇARŞAMBA KAZASI*

*Pelin İSKENDER KILIÇ***

ÖZ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasî alanda azınlıklar meselesiyle oldukça meşgul olmuştur. Hatta bu konu Lozan Antlaşmasına kadar devam etmiştir. Bilhassa Fransız İhtilali'nin ve başta Yunanistan olmak üzere Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan büyük güçlerin etkisiyle Osmanlı içerisinde yapay bir Pontus meselesi ortaya çıkartılmıştır. Oysaki tarihteki Pontus Devleti ile ortaya atılan ve gerçekleştirilmek istenen Pontus Devleti arasında hiçbir bağlantı yoktur. XIX. yüzyıla gelindiğinde çok milletli, dinli ve kültürlü olan Osmanlı Devleti, bulunduğu çağın da özelliği gereği gerek iç gerekse dış güçlerin etkisiyle dağılma sürecine girmiştir. İçinde bulunan azınlıklar büyük devletlerin desteği ile yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nden ayrılırken, yüz yıllardır Anadolu'da Türklerle iç içe yaşayan Rumlara da İnebolu'nun batısından başlayıp Batum'a kadar uzanacak olan bir Pontus Devleti kurma hayalleri içine girmişlerdir. Bu devletin başkenti olarak da Samsun'u seçmişlerdir. Bu nedenle Samsun ve çevresinde çok yoğun çete faaliyetlerine başlamışlardır. Din adamları bu çeteleri kıskırtmada aktif rol oynamışlardır. Bütün bunlara karşı Osmanlı Devleti aldığı çeşitli tedbirlerle Müslüman halka karşı yapılan bu yıkıcı ve acımasız faaliyetleri durdurmaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Samsun, Pontus, Çete faaliyetleri.

PONTUS GANG ACTIVITIES AND GOVERNMENT APPLICATIONS IN SAMSUN AND THE SURROUNDING AREA

ABSTRACT

Ottoman Empire had been considerably struggling with the question of

* Bu çalışma, 16-18 Nisan 2010 tarihlerinde yapılan Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil ve Çarşamba Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** *Yrd. Doç. Dr.*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, SAMSUN.

minorities in the political arena since the second half of the 19th century. This problem, moreover, continued until the Treaty of Lausanne. Under the particular influence of the French Revolution an impellent conflict of Pontus rose in the Ottoman Empire, and the great Powers—also encouraging Greece to be involved—were interested in the lands of Ottoman Empire. However, there is no relationship between the Pontus State in the history and the Pontus State which was desired to be revived. The Ottoman Empire, being a multilateral, multireligious and multicultural state, was extremely destabilized by internal and external interventions during the 19th century. So, the minorities in the Ottoman Empire gradually separated from it under the auspices of Western states. Accordingly, the Greeks, having been living together with the Turks in Anatolia for centuries, dreamed about the reestablishment of a Pontus State ranging from western İnebolu to Batum. They thought of Samsun as the capital city of this state. Therefore, they comenced some underground activities in Samsun and its surrounding area. The clergy played active roles in provoking these gangs. Ottoman Empire, taking some measures, tried to stop these destructive and cruel activities against the Muslim community.

Keywords: Samsun, Pontus, Gang Activities.

Canik Sancağı, Osmanlı idaresine girdikten sonra klasik sancak olarak yapılandırılmıştır. 1413 yılında Rum Beylerbeyliği tesis edilmiş ve eyaletin sancakları içinde Canik Sancağı da yer almıştır. Rum Beylerbeyliği, 17. yüzyılın ortalarından sonra Sivas Eyaleti olarak anılmıştır. Canik bundan sonra Sivas Eyaleti bünyesinde yer almıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Canik'teki ayan ailelerinin Canik muhassıllığı ile birlikte çoğu kere Trabzon zaman zaman da Sivas ve Erzurum Eyaletlerinin idaresini ele geçirmeleri ve yöneticilerinin bölgedeki etkinliği sebebiyle idarî manada Trabzon ile de bir ölçüde ilişkili olmuştur. Bu durum daha sonraki dönemlerde Canik'in Trabzon Eyaletine bağlanmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak Canik Sancağı Trabzon Eyaleti'ne dahil edilmiştir. 1824 yılından itibaren Canik Sancağı artık Trabzon Eyaleti ile tevcih edilmeye başlamıştır. 1831 tarihinde Canik Sancağı, Sivas Eyaleti bünyesinde yer almıştır¹. 1847 yılında idarî olarak Trabzon'a bağlanmıştır. 1867 Vilayet Nizamnamesine göre, Canik Sancağı Samsun, Bafra, Çarşamba ve Ünye kazalarından oluşmaktadır. 1877'de Terme ve Niksar'ın da ilavesiyle sancak dahilindeki kazaların sayısı altıya çıkmıştır. 1892'de Niksar,

¹ Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Canik'in Yönetimi ve Yöneticileri", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, Samsun 2006, s. 34-35.

sancak sınırları dışında bırakılırken, Fatsa kazası Canik'e bağlanmıştır². 1892 yılında yeniden Trabzon Vilayeti'ne bağlanan Canik Sancağı'nın bu durumu 1910 yılına kadar devam etmiştir. 1908-1909 tarihli devlet salnamesinde Canik, Trabzon Vilayeti'nin sancaklarından biridir. 19 Mart 1910 tarihinde Canik Sancağı, Trabzon Vilayeti'nden ayrılarak müstakil mutasarrıflık haline getirilmiştir. Müstakil Canik Sancağı, 1910 yılında merkez (Samsun), Bafra, Çarşamba, Fatsa, Terme ve Ünye kazalarından müteşekkildir. Merkeze bağlı Kavak, Bafra'ya bağlı Alaçam ve Ünye'ye bağlı Karakuş nahiyeleri ile bu kaza ve nahiyelere bağlı toplam 1.096 köy vardır³.

Canik Sancağı'na bağlı yerlerden biri olan Çarşamba kazası, Trabzon'un yüz kırk iki mil batısında ve Samsun'un doğusunda olup, Yeşilirmak Nehri'nin iki tarafında düz bir zemin üzerine kurulmuştur⁴. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Terme kazası, güneydoğusunda Ünye kazası, güneyinde Erbaa ve Ladik kazaları, batısında da Canik merkez ve Kavak kazaları ile çevrilidir. Çarşamba kazasının arazisi tamamıyla tortu araziden meydana gelmiş olduğundan oldukça düz ve deniz seviyesindedir. Bu geniş arazi üzerinde Yeşilirmak, Terme Irmağı ve Miliç Irmağı ile daha birçok dere ve çay, yataklarındaki meyillik azlığından dolayı muntazam bir şekilde akmayıp, etrafa yayılarak çok büyük bataklıklar ve sazlıklar meydana getirmişlerdir⁵. İlçe toprakları iki bölümden oluşur. Güneyinde dağlık kesim, kuzeyinde ise Karadeniz kıyısına kadar uzanan ovalık alan yer alır. Çarşamba Ovası ile bu ovayı güneyden kuşatan yüksek saha gerek fizikî özellikler, gerekse beşerî ve ekonomik faaliyetler bakımından birbirinden farklı iki ayrı ünedir. Güneydeki dağlık sahadaki yerleşmeler çok seyrek bir şekilde araziye dağılmıştır. Bu sahadaki köyler birbirinden oldukça uzakta bulunan küçük küçük mahallelerden oluşmaktadır. Önemli akarsulardan biri olan Yeşilirmak, adeta ilçeyi ikiye böler. Irmak vadisinin Karadeniz'e açılarak genişlediği yerde ülkenin en önemli ovalarından biri olan Çarşamba Ovası yer alır. Ovanın kıyısında denizden kıyı kordonlarıyla ayrılmış Simenlik, Akgöl, Kargalı Göl, Kara Göl ve Dumanlı Göl gibi irili ufaklı lagün gölleri mevcuttur⁶. Çevresi genellikle sazlık ve bataklık olan bu göllerde sazan, iftina, alabalık ve kefal gibi çeşitli balıklar yaşar. Ufak bir gölde de oldukça çok kefal ve morina balığından yine çok miktarda yumurta ve havyar imal

² Nedim İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Samsun, Mayıs 1999, Sayı: 12/1 s. 29-45.

³ Nedim İpek, "Canik Umumi Meclisi", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu Bildiriler (20-22 Mayıs 1999)*, Samsun 2000, s. 185-203.

⁴ *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s. 87.

⁵ *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s. 240.

⁶ Ali Özçağlar, "Çarşamba Ovası ve Yakın Çevresinde Araziden Faydalanma", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara 1994, Sayı: 3, s. 93-128

olunmaktadır⁷. Diğer göller Akarcık Göl, Koca Göl, Akmaz Göl, Sazlık Göl, Çilme Gölü ve Körürmak Gölü'dür. Yeşilirmak'ın eski yataklarından olan Körürmak bataklığı, deltanın uç kısmında batıda yer almaktadır. Tamamen sazlık bir alandır. Doğu bölümünde Çarşamba Ovası, Terme Çayı doğusunda kıyı ovası özelliği kazanmaktadır. Doğuya doğru daralmaya başlayan kıyı ovası, Akçay vadisinde biraz genişledikten sonra tekrar hızla daralmaktadır. Ovanın doğu sınırını oluşturan Akçay ile batıda Derbent burnu arasındaki mesafe 65 km.dir⁸.

XVI. yüzyılda Arım kazası köyleri bugünkü Çarşamba'da ve Salıpazarı'nda (Koçyurdu=Zivgar Ayvacık'ta), Ökse kazasının tespit edilebilen köylerinin çoğunluğu (Ahilü, Araplı, Aşıklı, Bayramlı, Tilkili, Epçeli, Eğercili vb.) Dikbıyık'ta bir kısmı da (Büyükü, Karamustafalı, Ökseköseli) Çarşamba merkez ilçesi içindedir. Ayvacık kazası köyleri bugünkü Ayvacık'ta, bazıları da (Beyenice=Beylerce, Cacil=Paşayazı vb.) Çarşamba'da yer almaktadır⁹.

Canik Sancağına ait kayıt defterinde, Samsun ve Bafra'nın ardından gelen üçüncü büyük kaza Arım (bugünkü Çarşamba)'dır. Arım Kazası, 1837 yılında otuz beş köyü bünyesinde barındırmaktadır. İki mahallesi ve otuz beş köylük idarî alanı ile birlikte civarındaki kazalar içinde yönetsel yapı merkezî konumunu korumuştur. Bafra ve Samsun kazalarında olduğu gibi Arım Kazası da kendine bağlı kazalara sahiptir. Bu kazalardan Ökse yirmi iki köye sahiptir. Arım (Çarşamba) ile Sonisa sınırı arasında bulunan Ayvacık ise iki mahalle ve kırk beş köye sahiptir. Bu durum Ayvacık Kazasının, hem nüfus hem de Sancak merkezine yakınlık açısından daha avantajlı olan Arım'ın önüne geçmesini sağlayamamıştır¹⁰.

Haritadan da anlaşılacağı üzere kazanın Karadeniz'e yakın yerlerinde yer alan bataklık ve sazlık araziden dolayı yerleşim yeri çok azdır. Yoğunluk daha çok Yeşilirmak'ın sahilden içeri doğru doğu ve batı taraflarında yoğunlaşmıştır. Bu yoğunluk daha güneye gittikçe yükselti nedeniyle azalmaktadır. Yeşilirmak'ın doğusu, kuzeyde kalan kısım Arım Düzü güneyde kalan kısım Arım Yüksekliği olarak adlandırılmıştır. Yeşilirmak'ın batısı ise kuzey kısmı Ökse, güney kısmı Ökse Yüksekliği olarak belirtilmiştir. Haritadan tespit edebildiğimiz kadarıyla Yeşilirmak'ın doğusunda 94, batısında ise 124 köy mevcuttur¹¹.

⁷ Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905), s. 87

⁸ Özçağlar, a.g.m, s. 120

⁹ Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008, s. 78.

¹⁰ Mehmet Yavuz Erler, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-i Canik (1837)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume 2/8, Summer 2009, s.171.

¹¹ Doğusunda yer alan köyler: Acıklı, Akkuzulu, Alanyaykın, Alay, Alçakyazı, Allı, Arım Ömerli, Arım Tatarlı, Arım Temirli, Aşağı Alibeyli, Aşağı Taflu, Ayazma, Bafracalı, Bayramyurdu,

Çarşamba'nın etrafında birçok göl ve bataklıklar olduğundan havası yaz mevsiminde tehlikeli bir durum alır. Diğer mevsimlerde ise gayet muntazam, olağan bir hale gelmektedir. Yaz mevsiminde kasabanın havasının iyi olmaması halkı yaylalara gitmeye mecbur etmektedir¹². Bu bataklıklardan aynı zamanda etrafa çok kötü kokular yayılmaktadır. Bu nedenle Çarşamba'nın özellikle yaz mevsimlerinde kötüleşen hava koşullarını herkes kaldıramamaktadır.

Kırım Savaşı ile başlayan ve 1855-1865 arasında yoğunlaşan Kafkas göçleri sonucunda Osmanlı topraklarına gelen göçmenlere yerleşim yerleri bulma problemi ortaya çıkmıştır. 1866-1876 arası münferit olarak devam eden bu Kafkas göçleri, Doksanüç Savaşı'nı müteakip tekrar kitlesel hale dönüşmüştür. Göçmenler, Canik Sancağı dahilinde Terme, Akçay ve Çarşamba'nın köylerine yerleştirilmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Sohum'dan gelen 60.000'i aşkın göçmen başta Çarşamba ve Bafra kazaları olmak üzere Trabzon Vilayeti'nin iskâna elverişli yerlerine yerleştirilmiştir. Bunda en önemli etken Çarşamba ve Bafra'nın verimli ovalar olmasıdır¹³. Ancak Samsun ve çevresi bilhassa Çarşamba ve Terme sıtması ile meşhurdur. Toprağın bataklık olması sıtmanın yayılmasına neden olmaktadır. Salnamede belirttiği üzere Çarşamba ve Terme sahilinde yerli

Beşme, Bereket, Cacil, Canlı, Cibacalu, Cimle, Çamalan, Çatak, Çeltik, Çerçiler, Donurlu, Düzköy, Emirhan, Eynel, Fernek, Fidancık, Gazi Hüseyin Bey, Hacıbekbek, Hacıbeyli, Hacımahı, Hamlık, Helvacalı, Kabakestane, Kabaklı, Kadılı, Karaağaç, Karacalı, Karacaviran, Karadere, Kaşbaşı, Kaydan, Kestanepinar, Kışla, Kızılot, Kocalar, Köklük, Köseli, Köyyeri, Kumarlı, Kuşculu, Kuraba, Kürtün, Manalı, Meşelik, Mumlu, Muscalı, Muslubey, Namazlı, Ordu, Ordubaşı, Örencik, Satlak, Sendil, Seyfel Süfla, Seyfel Ulya, Sığrtmaç, Soğucak, Soyuk, Suğluca, Şeyh Habil, Tahtabahçe, Taşlık, Tepealtı, Tepearuk, Tepecik, Tümürçülü, Uluköy, Uzunlu, Vakıfköprü, Yamanlı, Yavulu, Yaycılar, Yaykun, Yeniköy, Yukarı Alibeyli, Yukarı Donurlu, Yukarı Taflu, Zevgar, Zevgarbaşı.

Batısında yer alan köyler: Acısu, Ağacagüney, Ağluç, Ahulu, Alagircami, Anbarköprü, Arablı, Arduç, Arucak Sarıkilise, Aşağı Musalla, Aşıklı, Ayvacık, Azman, Bağrsak, Balahur, Balcalı, Batcıkışlası, Bayramlı, Bayırköy, Bezirganlı, Bicincik, Bicincik İslamı, Boyacılı, Büyüklü, Cayvar, Çakmak, Çayırçökek, Çerkesler, Çınarlık, Çiftiçi, Çifteteköprü, Çökekli, Darboğaz, Deli Hüseyinoğlu, Dikbiyık, Düzdağ, Eğercili, Eğridere, Eğrikum, Elamoğlu, Epçeli, Ermeniyan Sarıyurt, Fatsa, Gökçe, Gökçedere, Gökçeköy, Gökçeli, Gölceğiz, Gökyar, Güdedi, Güllüpinar, Günbat, Hacılıçay, Hamzalı, Hızırlı, İrmak sırtı, Kabaceviz, Kabalak, Kadıkiriş, Kapukaya, Karabürük, Karacalı, Karakaya, Karakulak, Karamuk, Karamustafalı, Karatuzla, Kazançlı, Kerpiçli, Kesealan, Kesimoğlu, Kethüda, Kışla, Kirazbucağı, Konukluk, Köseli, Kulağan, Kullu, Kumköy, Kurtahmetli, Kuşhane, Kürtler, Martal, Meletlioğlu, Melik, Menamut, Minnetoğlu, Musa Ağa, Musabere, Osmansioğlu, Otluk, Öksüzöğlü, Ömerli, Ramazanköy, Pelidoğlu, Rumyan Sarıyurt, Sakızlı, Saraçlı, Sarıyurt, Selyeri, Sıtmasıyuyu, Sofualan, Şeyhğüven, Tankarlı, Taşdemir, Taşhan, Tatarlı, Tayyibli, Tekfur, Tekfurmeydanı, Tekkeköy, Terice, Tikencik, Tortop, Töngel, Turgutlu, Ulaş, Ulupınar, Üçköprü, Yağbasan, Yaylakiriş, Yenice, Yukarı Yenice.

¹² *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s.165.

¹³ Nedim İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Samsun, Mayıs 1999, Sayı: 12/1 s. 42.

halkın bu kötü hava ve arazi şartlarının tesirlerinden dolayı karınları şişip dalakları bir tarafa doğru sarkmıştır. Halk fakirlikten ve hastalıktan kuvvetten düşmüştür. Bu nedenle ölüm vakaları oldukça yüksektir. Çarşamba ve Akçay'dakiler de dahil olmak üzere Nisan 1864-Ocak 1865 tarihleri arasında resmî kayıtlara göre Kafkas muhacirlerinin yer aldığı kamplarda 13.558 kişi ölmüştür. Şüphesiz gerçek ölü sayısı bunun çok üzerindedir. Samsun'dan gönderilen 30 Temmuz 1864 tarihli mektup, günlük 300 ölüm vakasından bahsetmektedir¹⁴. En çok kayıpların yaşandığı Çarşamba ve Terme'de muhacirlerin bir kısmı havanın kötü durumundan ve meydana getirdiği etkilerden dolayı hayatını kaybetmiş bir kısmı ise başka taraflara gitmişlerdir. Bu nedenle bazı köylerin yalnız harabeleri kalmıştır. Erkekler kadınlara oranla bu kötü havadan daha çok etkilendikleri için ziraat da dahil bütün işler kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Devlet bu sağlık problemini çözmek ve ölüm oranını düşürmek için bazı önlemler almıştır. Bunların en önemlisi göçmenler için bir hastanenin açılmasıdır. Sadece göçmen hastalara bakmak üzere tabip ve hademeler görevlendirilmiştir. Ayrıca göçmen çocuklar aşılanmıştır¹⁵ ve halka kinin dağıtılmıştır.

Çarşamba kazasının arazisi geniş ve oldukça verimli olduğu halde doldurulması ve ıslahı için çok fazla operasyon ve masraf gerektiren büyük bataklıklar sebebiyle çok az yararlanılmaktadır¹⁶. Samsun şehrine yakın olan sazlıkların çok az bir miktarı 1903 senesinden itibaren ciddi bir şekilde doldurulmaya başlamıştır. Bu durumun şehrin kötü havasını büyük ölçüde değiştirdiği görülmektedir. 13 Şevval 1334 (13 Ağustos 1916) tarihli bir belgede, Samsun'daki sazlığın kurutma çalışmalarına başlanıp, işin üçte birinin bitirildiği, Terme ve Çarşamba'daki bataklıkların kurutulması için İstanbul'dan postaya verilen Terme ve Çarşamba bataklıklarına ait keşif evrakının acilen Canik Livası'na ulaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere devlet Canik Livası'nda Samsun'daki sazlık ile Çarşamba ve Terme'deki bataklıkların kurutulmasına oldukça önem vermektedir. Yapılan çeşitli yazışmalarda sazlık ve bataklıkların kurutulmasına bir an önce başlanılmasının gerektiği defalarca vurgulanmıştır. Bunun gerekçesi olarak da bataklıkların halkı her yönden rahatsız ettiği ve nüfus kaybına neden olduğu gösterilmiştir. Ayrıca bu işin memleketin en mühim ihtiyaçlarından biri olduğu ve bir an önce işe başlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için İsviçre tebaasından su fenni ile uğraşan uzman bir mühendis görevlendirilmiştir. Bu kişi öncelikle bölgeye gelerek çeşitli incelemelerde

¹⁴ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s.44-45.

¹⁵ İpek, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶ *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s.240-241

bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak bir rapor, harita ve proje sunmuştur. Sunulan proje, bataklıkların kurutulması ile ilgili olarak uygun bulunmuştur. Amele taburları oluşturulmuş, ziraat ile uğraşan kişilerin de istihdamları sağlanmıştır. Verilen raporda Yeşilirmak ve civarındaki dere ve ırmakların (Körirmak gibi) yataklarının durumu dile getirilmiştir. Bataklıklardaki çukurların rakımlarının tam olarak bilinemediği, 1,5 metre ile 2 metre arasında rakıma sahip olanların kurutulmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Yeşilirmak'ın taşmasından sonra etrafındaki arazinin sular altında kalmasını önlemek amacıyla nehrin kenarına barikatların kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Terme ve Çarşamba'da o kadar çok bataklık mevcuttur ki bunların kurutulması için çeşitli kanallar yapılmıştır. Suyun taşma zamanları için kontrol amaçlı toprak bentler yapılarak kapaklar oluşturulmuştur. Özellikle Çarşamba'da Körirmak bataklığı civarında nehrin taşması sonucu sular 4,5 metre yükselmektedir. Bunun zararlarını ve bataklık oluşumunu önlemek amacıyla uygun uzunlukta bir bent inşa edilmiştir. Su miktarının en yüksek seviyeye çıktığı anda kontrol amaçlı kapak teşkilatının yapılması kararlaştırılmıştır. Projede Yeşilirmak'ın Çarşamba'dan geçen kısmının taşkın seviyesinin 4,5 metre olduğu tespit edilmiştir. Sahilde inşa edilecek olan toprak barikat 5 metre yükseklikte olursa nehrin taşma seviyesi birinci taşmada barikatı harap etme ihtimali oldukça fazladır. Bu taşmada meydana gelecek tortu oldukça nitelikli ve nicelikli olacaktır. Bataklıkların oluşmaması için tahliye kanalları aracılığı ile suların Yeşilirmak'a aktarılması gerekmektedir. Kanalların uzunlukları 350 m., 775 m., 900 m. yi bulmaktadır. Kanal ve bent yapılan yerlerin etrafı çim ile örtülmüştür. Samsun'daki suların temizliği için de bir filtrenin inşaatına bir an önce başlanması uygun bulunmuştur¹⁷.

Yine 2 Receb 1336 (13 Nisan 1918) tarihli belgede Canik livasında nehirlerin yataklarının düzenlenmesi ve bataklıkların kurutulması işlerini denetlemek ve bu yönde girişimlerde bulunmak amacıyla Umur-ı Miyahiye (Su işleri) İdaresinin kurulması istenmiştir¹⁸.

Bütün bu bataklıklara rağmen bir ova olan Çarşamba arazi oldukça verimlidir. Arpa, buğday, çavdar, mısır darısı ve fasulyeden başka birçok sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Arazide en fazla mısır üretilip, oldukça fazla miktarı da dışarıya gönderilmektedir. Kasabada ipek ve pamuktan bazı mensucat yapılmaktadır. Manda ve karasığır burada çok fazla yetiştirildiği gibi, güzel at ve kısraklarda yetiştirilmektedir. İnek, manda ve koyun sütünden birkaç çeşit peynir yapılır. Çarşamba'nın ihracatı arasında fasulye,

¹⁷ BOA, DH. UMVM, Dosya No: 73, Gömlek No: 20 H. 13.L.1334 (13 Ağustos 1916).

¹⁸ BOA, DH. UMVM, Dosya No: 73, Gömlek No: 47 H. 2. B. 1336 (13 Nisan 1918).

keten tohumu, koyun ve hayvan derileri vardır¹⁹.

Delta alanından sonra, güneye doğru giderek yükselen dağlık sahanın yükseltisi 1200 m.ye kadar çıkmaktadır. Bu sahanın üstü gür bir orman örtüsü ile kaplıdır. Kazada yer alan ormanlarda daha çok meşe, karaağaç, kestane, dişbudak, çam ve kavak ağaçları vardır. Her sene Tersane-i Amire için çıkarılan kestaneden başka tüccar tarafından da büyük bir kısmı ihraç olunmaktadır²⁰. Ovada az bir alan kaplayan orman örtüsü, güneydeki dağlık sahada geniş bir yer kaplamaktadır. Kestanepınar-Tacalan köyleri arasında Kınalık Ormanı sahası uzanmaktadır. Bu ormanda meşe, kızılağaç, gürgen ve kayın ağaçları yer almaktadır. Akçay vadisi batısında şerit halinde uzanan orman alanında daha çok kestane, gürgen ve meşe ağaçları yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda av hayvanı barındıran orman alanları aynı zamanda birer av sahasıdır. Haritadan tespit ettiğimize göre Yeşilirmak'ın doğu yakasında Kocalar Ormanı, Karakiraz Ormanı, Beyler Ormanı, Karaca Ormanı ve Kınalık Ormanı yer almaktadır. Ayrıca Düzdağ Yaylası, Hacı İbrahim Yaylası ve Kınalık Yaylası gibi yaylalar mevcuttur. Batı yakasında ise Azman Ormanı vardır. Aynı zamanda, Cayvar Dağı, Çakmak Dağı, Akpınar Tepesi, Çatal Tepe, Yurtluköy Tepesi, Saltık Tepesi, Arduç Tepesi ve Çal Tepesi gibi yükseltiler vardır.

Ayrıca haritada çeşitli oymak isimleri yer almaktadır. Bunlar batı yakasında Kabı (Kab-ı Maden) Oymağı, Cenked Oymağı, Kurşunlu Oymağı, doğu yakasında ise Orta Oymak'tır. Bilindiği üzere il veya ulus adı altında gruplandırılan konar-göçerler, sırasıyla boy (kabile), aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır²¹.

Samsun'a bağlı Kab-ı Maden Oymağı Reayaları Kazası'nda (bugünkü Asarcık ancak Toptepe'den denize sahili olan bir idarî yapıyı içermektedir) yer alan köylerde geniş bir alana yayılmıştır. Haritaya göre Samsun-Çarşamba sınırında bulunan ancak Samsun Kazasına bağlı olan Kab-ı Maden Oymağı Reayalarının da kaza konumunda idare edildiği belirlenmiştir. Kab-ı Maden Oymağı Reayaları Kazası'nda yirmi altı köy tespit edilmiştir. Köy isimlerinin öz Türkçe adlardan oluşu bu Hıristiyanların Ortodoks Türkler olma ihtimalini de bünyesinde taşır. Örneğin Sinme Taş, Çelik Alan, Sarı Yurt, Bağbasan, Kışla, Gökçe, Yayla Krişi ve Çırakman gibi Samsun civarına yakın yerleşkelerdeki Hıristiyan köy isimleri her hangi bir İslami kültürel etkileşimin izlerini yansıtmaktan çok uzaktır. Bu isimler Rum ya da Ermeni Hıristiyan isimlerinden çok Türk izleri taşımaktadır. Bu durum ya çok daha önceleri Müslüman Türklerden (Selçuklu) etkilenen Ermeni, Rum

¹⁹ *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s. 165-166.

²⁰ *Trabzon Vilayet Salnamesi, H. 1322 (1904-1905)*, s.87.

²¹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.16.

ya da Ortodoks Türkleri akla getirmektedir. Eğer Rumca ve Ermenice isimlerle köy adları resmi kayıtlara dâhil ediliyorsa neden pek çok Hıristiyan köyü Türkçe isimleri tercih etmiştir²².

Tarih boyunca Çarşamba ovası ve Yeşilirmak her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Milattan öncesinden başlayan koloni kurma faaliyetleri ve ticaret, Çarşamba ovasının ekonomik önemini göstermektedir. Belgelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, bölgenin önemini anlamış, ovayı daha verimli ve geniş ölçüde kullanılabilir duruma getirebilmek için birçok faaliyete bulunmuştur. Gerektiğinde bataklıkları kurutmak amacıyla her türlü imkânı sağlayarak yurt dışından alanında uzman kişiler getirtmiştir. Ekonomik yönden güçlü olan Çarşamba ovasından, verimli olması sebebiyle göçler sonucunda gelen muhacirleri yerleştirmek için iskân amaçlı da yararlanılmıştır.

²² Erler, *a.g.e.*, s. 170.

(۱) اس علاقہ کی حدود و گزیرگیوں کی طرف سے اس وقت کے نقشہ پر درج ہے۔ (۲) اس علاقہ کی حدود و گزیرگیوں کی طرف سے اس وقت کے نقشہ پر درج ہے۔ (۳) اس علاقہ کی حدود و گزیرگیوں کی طرف سے اس وقت کے نقشہ پر درج ہے۔